

3

Euskararen biziberritzea, eleaniztasunaren garaiko erronka

Iñaki Martínez de Luna

Soziolinguista

i.martinezdeluna@outlook.com

Sarrera-data: 2018-01-15 / Onartze-data: 2018-02-09

Laburpena. Euskara biziberritzeko bidean, iragan hurbileko paradigmatik gaituta daude. Horregatik, sarri entzuten den galdera da, hemendik aurrera norantz abiatu behar den; zein bide hartu. Lerro hauekin aletxo bat jarri nahi da gogoeta horretan sakontzeko. Zehatz esanda, gurean begi bistakoa den eleaniztasunaren zergatiak azaltzen dira, lehenbizi. Ondoren, paradigma horrek euskara suspertzeko eskaintzen dituen aukerak eta arriskuak aztertzen dira, ahalegin berrietarako hurbilpen hori egokia izan daitekeelakoan. Azkenik, prozesua emankorra gerta dadin, zenbait gomendio ere luzatzen dira. • **Hitz gakoak:** *eleaniztasuna, globalizazioa, immigrazio-hizkuntzak, hizkuntza-aniztasunaren kudeaketa.*

Abstract. As Basque has been placed on the track towards revitalization, Basque, paradigms from the past no longer fit. That is why it is often asked where do we go from here?, What road should be taken? The goal is to make a little contribution towards a deeper contemplation of the matter. To be precise, the reason for multilingualism is, in the first place, all too clear to us. Next, the opportunities and risks offered by the paradigm to revitalize Basque are analyzed in the hope that this approach to new efforts might prove to be suitable. Finally, for the process to be bear fruit, there are also some recommendations.

• **Key words:** *multilingualism, globalization, immigration languages, linguistic diversity management.*

1. SARRERA: NORANTZ ABIATU?

I Euskara biziberritzeko bidea uste baino luzeagoa da; nahi baino ktramilatsua. Ahaleginetan gabiltza eta jarraitu beharko dugu; lehenik eta behin, Txerra Rodriguezek idatzi duen bezala, irtenbidea elkarrekin bilatuz: “hala gabiltza azken aldion ere euskalgintzetan, etorkizuna asmatu guran edo, agian zehatzago, iraganetik eta orainetik ikasten etorkizun hobea marrazteko denon artean, kolektiboki.” (Rodriguezek (2017: 133)

Egoera honetan eta ikasten ari garenetik abiatuz, erantzun beharreko galdera da *norantz* abiatu. Alegia, iparra ongi zehaztu, ondoren horri eutsiko dion estrategia diseinatu ahal izateko. Bidegurutze horretan bi norabide nagusi eta kontrajarriak antzematen ditugu: iraganeko elebakartasunerantz ala gaur egun hedatzen ari den eleaniztasunerantz abiatu.

2. IRAGAN HURBILEKO PARADIGMA

I Elebakartasunaren funtsa zenbait hizkuntzari (edo dialektori) rol garrantzitsua ematean datza, hautu horrekin aldi berean gainerako hizkuntzak edota dialektoak baztertuz edo debekatuz. (Ruiz Bikandi, 2012: 66-67) *Hizkuntza-ideologiatzat* jotzen ditu egile horrek elebakartasunaren alde egiten duten ikuspegi edo interpretazioak:

... las ideologías lingüísticas, basadas en principios de orden económico o político, potencian el aprendizaje masivo de algunas lenguas, mientras que relegan a usos “inferiores” o prohíben la enseñanza de otras, bautizan como lenguas distintas lo que era considerada una sola, o niegan la variedad interna privilegiando una variante sobre todas las demás. (Ruiz Bikandi, 2012: 67)

Esan genezake elebakartasunaren paradigmatik bi oinarri nagusi dituela: *darwinismo linguistiko*arena eta *nazionalismo linguistiko*arena. Darwinismo linguistikoarena arabera, soilik hizkuntza egokienek egiten dute aurrera eta gainerakoak baztertuta geratzen dira beren barne-izaera (*corpus*) mugatuen ondorioz. Alegia, hizkuntza batzuen izaera mugatua edo eskasa da beraiek baztertuak gelditu izanaren arrazoia. Azalpen horren bitartez ezkututzen dira hizkuntza bazterketaren benetako zergati sozialak, politikoak eta kulturalak. (Moreno Cabrera, 2008: 19-20, 22, 28)

Moreno Cabrerak jasotzen duen bezala, estandartzat hautatuak izateko aukera duten hizkuntza bakarrak, politikoki eta ekonomikoki boteretsuak diren gizataldeenak dira. Baldintza horiek, askotan, bat egiten dute Estatuak dauden hizkuntzetako bat nagusitzat edota bakartzat hautatzeko ezartzen duen soslaiarekin:

Bi norabide nagusi eta kontrajarriak antzematen ditugu: iraganeko elebakartasunerantz ala gaur egun hedatzen ari den eleaniztasunerantz abiatu.

**Horra hor
nazionalismo
linguistikoaren
oinarri
diskurtsibo
indartsua bere
trilogia osa
dadin: “Nazio
bat/ Estatu bat/
Hizkuntza bat”.**

... las ideologías lingüísticas atribuyen a ciertas lenguas o a ciertas variedades de ellas papeles de preponderancia o de minoría; el Estado refuerza o legitima a unas frente a otras al utilizarlas en exclusiva o al autorizar su uso en la enseñanza. (Ruiz Bikandi, 2012: 66-67)

XIX. mendeko hizkuntza-nazionalismoaren arabera, eleaniztasuna kaltegarria da norbanakoarentzat zein nazioarentzat. Ideologia horrek azpimarratzen du hiritarren ongizatea bermatzeko kultura bakarraren premia dagoela (Ngügi, 1987, in Laakso *et al.*, 2016: 2).

Horra hor, nazionalismo linguistikoaren oinarri diskurtsibo indartsua nazionalismo linguistikoak bere trilogia osa dadin: “*Nazio bat/ Estatu bat/ Hizkuntza bat*”. (Moreno Cabrera, 2008: 66-68) Esanenez, horrela elikatu dela *elebakartasunaren paradigma*, mendebaldeko sistema soziokulturaletan bederen. Hainbat egilek dioten bezala, hizkuntza-nazionalismoaren diskurtsuaren muina Europan hedatu zen Munduko Lehen Gerraren garaian eta iraun du XX. mendean zehar (Laakso *et al.*, 2016: 2).

Halako egoeretan, baztertuak izan diren hizkuntza-komunitateentzat bi aukera daude: a) asimilatuak izateko patuaren aurrean amore eman; b) egoerari aurre egin eta asimilazio prozesua iraultzen saiatu. Azken aukera horren bidetik, litekeena da nazionalismo linguistikoaren elebakartasunaren paradigma baztertzaila bera *-Nazio bat/ Estatu bat/ Hizkuntza bat-* hizkuntza-komunitate horiek errepikatzea, baina hizkuntzen rola irauliz: ordura arte baztertua izan den hizkuntza orain nagusizat eta bakartzat joz, eta nagusi izan dena orain baztertuz.

Hortaz, elkarren baztertzailak diren Estatuaren eta komunitate periferikoen *hizkuntza bakarraren* aldarriek, egoera gatazkatsua sortzen dute. Euskararena ez da salbuespena:

... hemen abertzaleak eta espainolistak daude. Euskaltasunak, euskaltzaletasunak, euskara suspertzen lagun dezake, baina dagoen jauzi etnikoaren euskara batik bat abertzaleena baino ez dela kontsideratuko da. (Aierdi, 2014: 533)

3. ELEANIZTASUNAREN AZALERATZEA

I
Hizkuntza-nazionalismoaren diskurtsuak diosku elebakartasuna dela hizkuntza-izaera ohikoena, baina azken hamarkadetan aldarrikatzen dena *eleaniztasunaren paradigma* da, hori omen delako norbanakoei zein Estatuari gehienbat dagokien hizkuntza-egoera:

... multilingualism is the norm rather than an exception; it has been estimated that the average person grows up using three languages (García, 2009; García & Schiffman, 2006). There are not monolingual states in the world, and most people do need multiple languages in order to manage their everyday lives. (Laakso et al., 2016: 1)

3.1 Europa ezbaian

Europar egun nagusitzen ari den ideia eleaniztasunarena den arren, praktikan ikuspegi hori batez ere hizkuntza nagusien mesedetan da oraindik: *“At the level of languages policies, multilingualism is understood as the knowledge of major European languages...”* (Laakso et al., 2016: 3). Hizkuntza gutxituak eta etorkinen hizkuntzak *zamatzat* hartzen dira askotan, eta aginte maila gorenetan ez da ardurarik hartzen horiek suspertzeko:

The multilingualism of minorities and migrants (...) is, in contrast, implicitly regarded as a burden. (...): costs for the society and extra workload for language learners belonging to a minority... (...) Minority languages are often dealt with as if they were of no interest to anybody outside the speech community, and the practices and policies pertaining to them may belong to completely different -and often regional- language-political frameworks. (Laakso et al., 2016: 2-3).

Azken urteotan, Europako arduradun politikoak eta ikertzaileak hasi badira eleaniztasuna gertakizun positibo gisa ikusten, ez da oraindik aho batez onartzen eleaniztasun mota guztiak onuragarriak direnik eta denenek garrantzi maila bera dutenik. Horrez gain, Europako helburu politikoaren eta hizkuntza gutxituetako hiztunek dituzten bizi baldintzen artean badira, tira-birak ez ezik, arrakala sakonak ere bai. Ahaleginak ahalegin, elebakartasunaren itzal ezkutua antzeman daiteke hizkuntza-politiketan. (Laakso et al., 2016: 8)

3.2 Europako gidalerroak

Kostata bada ere, aniztasunaren inguruko joera eta politika berriak ari dira hedatzen Europako politikagintzan. Horren arrazoia bikoitza da: a) gizatalde gutxituen hizkuntza-eskubideak gero eta onartuagoak dira, *paper gainean* gutxienez; b) herritarrak zenbait hizkuntzatan gaituak izateak gero eta garrantzi praktikoa eta ekonomiko handiagoa du, hala nola mugikortasun eta komunikaziorako, Europako lankidetzaren hazkunderako edo hezkuntza sistemen garapenerako:

According to the official EU website, EU language policies aim to protect linguistic diversity and promote knowledge of languages –for reasons of cultural

Baztertuak izan diren hizkuntza-komunitateentzat bi aukera daude: a) asimilatuak izateko patuaren aurrean amore eman; b) egoerari aurre egin eta asimilazio prozesua iraultzen saiatu.

**Multilinguismoa
gizarteen gaineko
kalifikatzailea
da;
Plurilinguismoak
pertsonengan
jartzen du arreta:
hizkuntza bat
baino gehiago
hitz egiten duten
gizakien
ahalmena.**

identity and social integration, but also because multilingual citizens are better placed to take advantage of the educational, professional and economic opportunities created by an integrated Europe. (Laakso et al., 2016: 7-8)

Azaldu dezagun eleaniztasunaz zer dioskun Europak, Ruiz Bikandiri (2012: 66-68) jarraituz. Hasteko esan, Europako Kontseiluaren lanetan bi kontzeptu bereizten direla: *multilinguismo* eta *plurilinguismo*.

Multilinguismoa gizarteen gaineko kalifikatzailea da eta, oro har, lurralde berean zenbait hizkuntza edota hizkuntza-komunitate agertzean datza. Horren adibide garbia da Europa bera. *Plurilinguismoa*, bestalde, pertsonengan jartzen da: hizkuntza bat baino gehiago hitz egiten duten gizakien ahalmena.

Europarentzat eleaniztasuna erronka handia da, arrazoi bikoitzagatik: lehenik eta behin, bere multilinguismoa aberastasun kultural aparta da; baina, aldi berean, hizkuntza aberastasun hori elkar ulertu eta komunikatzeko oztopoa ere bada. Horregatik, Europako erakundeen helburua da, hiritar europarrak plurilingue izan daitezen. Plurilinguismoak komunikazio oztopoa gainditzea ahalbidetzen du, bide batez Europako ondare kulturala bermatuz. Horrela, multilinguismoa Europako identitate-ikur bat litzateke eta, plurilinguismoak barne kohesioa bultzatuko luke.

Beharrezkoa da arestian aipatu dugun Europako herritarrak *plurilingue* izatearen asmoa zertan datzan zehaztea:

El objetivo clave de la educación plurilingüe es la competencia plurilingüe, definida como “la capacidad de adquirir sucesivamente y de utilizar diversas competencias en varias lenguas, en distintos grados de dominio, para cumplir diferentes funciones” (Beacco eta Byram, 2007, p. 128; in Ruiz Bikandiri, 2012: 68).

Alegia, Ruiz Bikandiri (2012: 68) azaltzen duen bezala, helburua ez litzateke europarren zenbait hizkuntzatan gaitasun osoa, maila bertsua eta jatorrizko hiztunen parekoa lortzea. Aldiz, zenbait eduki mota eskuratzea hizkuntza bakoitzean eta, horrela, ingurune kultural ezberdinetan jarduteko trebezia egokiak gureganatzea.

3.3 Eleaniztasuna versus Elebakartasuna

Aipatu ditugu bi hizkuntza-paradigma kontrajarri aurki ditzakegula: *elebakartasuna* eta *eleaniztasuna*, azken horren baitan eta Europako gidalerroen arabera bi azpi-kontzeptu bereizita: *multilinguismoa* eta *plurilinguismoa*.

Une egokia da elebakartasunaren eta elebitasunaren arteko aldeak, modu laburtuan bada ere, sistematikoki aipatzeko. Ahalegina, inongo oinarri

edo aurrekari akademikorik gabe osatua izanik, lehenbiziko pauso arakatzaile gisa proposatzen da:

1. taula: Elebakartasunaren eta Eleaniztasunaren ikuspegitik Europako multilinguismoa eta plurilinguismoaren kontzeptuak.

OINARRIZKO BALIOAK ETA OSAGAIK	ELEBAKARTASUNAREN IKUSPEGIA	ELEANIZTASUNAREN IKUSPEGIA
HIZKUNTZA-IDEOLOGIA	- Darwinismo linguistikoa - Nazionalismo linguistikoa	- Glocalismoa - Hizkuntzen ekologia
GIZA-IDENTITATEA	- Elebakarra	- Plurilinguea
GIZARTE-IDENTITATEA	- Hegemonikoa	- Askotarikoa
BALIO FILOSOFIKOA	- Berdintasun "homogeneoa"	- Ezberdinen arteko eskubide berdina
BALIO KULTURALA	- Norberaren /gizataldearen ondarea	- Norberaren/ gizataldearen / gizateria osoaren ondarea
BALIO PRAGMATIKOA	- Sinpletasuna	- Harreman-aukerak
ESTRATEGIA-KUDEAKETA	- Lehentasuna eta esklusioa	- Negoziazioa eta inklusioa
AZKEN HELBURUA	- Hizkuntza-komunitate bakarra	- Hizkuntza-komunitate ezberdinen elkarbizitza

Horrela, multilinguismoa Europako identitate-ikur bat litzateke eta, plurilinguismoak barne kohesioa bultzatuko luke.

Taulan ikus daitekeenez, ugariak -eta, noski, eztabaidagarriak- dira elebakartasunaren eta eleaniztasunaren artean bildu ditugun ezberdintasunak. Aldeak nabariak dira eta hizkuntza-paradigma ezberdinak ez ezik, elkarren artean lekutan dauden kultura-ikuspegiak eta mundua ulertzeko moduak ere islatzen dituzte.

Horren oinarri ezberdineko ikuspegiak izanik, bata iragan hurbilekoa eta bestea etorkizuna iragartzen diguna, geure buruari eginbehar diogun galdera da ea zein den euskara biziberritzeko aplikatu beharko genukeena. Hots, zein den baliotsuena edo egokiena gure hizkuntza aurrera ateratzeko. Xabier Aierdik argi du euskara modernitatetik jorratu behar dela, ez iraganetik. Hirietako giroa da Euskal Herriko bazterretan nagusitzen dena eta, hortaz, modernotasunari dagozkion gakoetatik euskara ulertu eta bultzatu behar da:

Aspalditik, euskarak ez du erreferentzia nagusia iraganean; (...). Beraz, herritartu beharrean, euskara hiritartu egin da azken 50 urteotan, kulturaren ulerkeraren integrarenean: ohitura sinpleenetatik arte bikainenetara. (...)

Gizarte multilingueen eta hiztun plurilingueen arrazoi nagusiak:
1) historikoki ukipen egoeran bi edo hizkuntza gehiago egotea;
2) Globalizazioaren komunikazio premiak; 3) Gizatalde migratzaileen harrera-gizarteari hizkuntzak eramatea.

Egiturak, errelatoak eta babesa behar ditu euskarak hirian. (Aierdi, 2014: 534-535, 536)

Argi dago, eleaniztasunaren paradigmatic abiatuz eraiki litekeen *errelatoa* hurbilago legokeela Aierdiren ideia horietatik elebakartasunetik eraiki litekeena baino.

4. ELEANIZTASUNA EUSKAL HERRIAN

I
Egungo gizarteak multilingue eta hainbat hiztun plurilingue izatearen arrazoi nagusizat, ondoko hiru jo daitezke: 1) Lurralde berean, historikoki ukipen egoeran egon diren eta dauden bi edo hizkuntza gehiago egotea; 2) Globalizazioak ezarritako komunikazio premiei aurre egitea; 3) Gizatalde migratzaile batzuk harrera-gizarteari kanpoko hizkuntzak eramatea. Euskal Herrian, hiru baldintza horiek betetzen dira.

Bertan ditugun hizkuntza guztiak, jakina denez, ez daude egoera berean, ez juridikoki ezta sozialki ere. Hizkuntzak eta haien komunitateak era egokian sailkatzea zaila baino zailagoa da, horretarako baliatu ohi diren irizpideak zalantzarakoak eta eztabaidagarriak izaten baitira. Hemen Laakso eta bere lankideen hizkuntzen sailkapenari jarraiki, horrela laburbildu daitezke Euskal Herrian aurki daitezkeen motak: a) *Estatuetako hizkuntzak (state language)*, frantsesa Iparraldean eta gaztelania Hegoaldean; b) Hizkuntza gutxituak (*minority language, community language...*), zeinak bi azpi-multzotan sailkatu ohi diren: b1) *Autoktonoak (autochthonous minority, heritage language, old, traditional, regional, indigenous...)*, gurean euskara, hain zuzen; b2) *Alofonoak (allochthonous minority, new, migrant language...)*, gure bizilagun berriek atzeretik ekarritako hizkuntzak. c) *Lingua franca (vehicular, of interethnic communication...)*, gurean bereziki ingelesa, baina ez bakarrik. (Laakso *et al.*, 2014: 11-17)

Hizkuntza-multzo eta azpi-multzo horien presentzia begi-bistakoa da egungo Euskal Herrian eta, hortaz, elebakartasunaren paradigma dagoeneko ez da egokitzen gure errealitateari. Are gehiago, Hegoaldeko lurralde batzuetan indarrean dagoen elebitasun ofizialak ere ez du ongi islatzen gure errealitatearen aniztasuna eta, ondorioz, ez die erantzunik ematen egunerokoan agertzen diren premiei.

4.1. Ukipen egoeraren emaitza gazi-gozaok

Euskararen lurralde edo eremu politiko-administratibo guztietan abian da hizkuntza hori biziberritzeko politikak eta plangintzak, euskarak baikoitzean duen estatus juridikoaren arabera.

Horien guztien emaitzak eta ondorioak sakonki aztertuak izan dira beste artikulu batzuetan (zenbaki honetan bertan), eta, horrexegatik, hemen Euskal Herri osoaren gaineko balantze orokor bat egitera mugatuko gara.

2. taula: Euskara biziberritzeko plangintzen balantze laburtua.

	POSITIBOA	NEGATIBOA
INKESTA SOZIOLOGIKO ERABILERA TRINKO OROKORRA	<ul style="list-style-type: none">- Oro har, gorantz, eremu funtzional guztietan.- Haur/gazteek altuagoa.- Neba-arrebekin eta seme-alabekin altuagoa.	<ul style="list-style-type: none">- Zenbait zerbitzu publikotan mugatuagoa.- Bikotekidearekin beste familia kideekin baino apalago.- Arnasguneetan atzeraka.
KALE ERABILERA	<ul style="list-style-type: none">- Eremu erdaldunetan burua altxatzen.	<ul style="list-style-type: none">- Kalean, oro har, atzeraka.- Arnasguneetan atzeraka.
GIZARTE SAREETAN	<ul style="list-style-type: none">- Kalekoa baino zertxobait handiagoa.	<ul style="list-style-type: none">- Orokorra baino apalagoa.
BALANTZE GAZI-GOZOA	Arian-arian aurrerantz, oro har, baina egoera batzuetan atzerantz	

Eleaniztasunak gurean duen hanketako bat euskararen eta gaztelaniaren arteko ukipen egoera da; euskararen alde burutu diren ahaleginen emaitzek zapore gazi-gozoa utzi digite.

Eleaniztasunak gurean duen hanketako bat, esan bezala, euskararen eta gaztelaniaren arteko ukipen egoera da. Egoera horretan euskararen alde burutu diren ahaleginen emaitzek zapore gazi-gozoa utzi digute. Aurre-erapausoak ukaezinak diren arren, erabileraren garapena oso motela da eta bilakaera positiboa ez da egoera guzti-guztietan islatzen. Hots, euskararentzat arnagune diren zenbait herrietan eta kaleko erabileran -orokorrean zein haur eta gazteengan- atzerapausoak gertatu dira. Egia da lurraldez lurralde hartuta emaitzak oso ezberdinak direla, baina hemen ezin gara zehaztasun horietan murgildu.

Frantsesak Iparraldean eta gaztelaniak Hegoaldean duten erabateko nagusitasunak euskararen biziraupena arriskuan jartzen duela jakina da. Gainera, elebakartasunean eraikitako ideologia eta nazionalismo linguistikoak ez dira erabat desagertu gure gizartearen. Hortaz, euskara kolokan egon liteke euskara/erdaren arteko oreka bermatu ezean eta egungo ukipen egoera desorekatuak bere horretan luze iraunez gero.

Hori horrela, euskararen erabileran eragiten duten osagai nagusien (Ikus: Martínez de Luna, Suberbiola, eta Basurto, 2009) artean hemene bereziki interesatzen zaizkigunak ondoko hiru hauek dira: *norbanako motibazioa* eta gizartearen dimentsio makroari dagozkion *gizarte babes*, *batetik*, eta *hizkuntza-politika*, *bestetik*. Hiru horietatik, *gizarte babes* areagotzeko erronkari egin behar diogu aurre bereziki, horretarako euskararen inguruko diskurtsoa egokitu eta garatuz (ikus Martínez de Luna, 2013).

**Frantsesak
Iparraldean eta
gaztelaniak
Hegoaldean
duten erabateko
nagusitasunak
euskararen
biziraupena
arriskuan jartzen
du.**

Euskal gizarteak, oro har, atxikimendua dio euskarari eta hizkuntza horren biziraupen duina ziurtatzearekin ados dago. Hori erakusten du, besteak beste, VI. Inkesta Soziolinguistikoak:

Euskara sustatzearen aldeko jarrerak gora egin du azken 25 urteotan. 1991ko eta 2016ko datuak alderatuz, euskara sustatzearen alde daudenen ehunekoak 8 puntuko igoera izan du (%47,5 versus %55,8). (...)

Euskararen eremu osoko 16 urte edo gehiagoko biztanleen %85,8k uste du euskaraz eta erdaraz hitz egin beharko litzatekeela etorkizunean. (Eusko Jaur-larritza, Nafarroako Gobernu eta Euskararen Erakunde Publikoa, 2017: 31, 32)

Norabide beretik doaz EGOD egitasmoaren emaitzak, EAEko gizarteaz diotena aintzat hartuz:

Burutu diren analisiek erakutsi digute euskararen inguruan egun dauden ardatz diskurtsibo nagusiek zoru partekatu bat ehunten dutela; baita zoru horrek gizarte oinarri zabala bezain sendoa baduela ere. (...)

... osatu diren maila diskurtsiboko faktoreek erakusten dute hiru direla gizartearen gehiengo zabal-zabalak babesten dituen printzipio edo funts filosofikoak: elkarren arteko errespetua, euskararen balio pragmatikoa eta euskararen aldeko jarrerak.

(...) Gizartean nagusitzen den zoru partekatuan zoko-moko ugari dago, gora-behera anitz, eta, nola ez, desadostasun eta eztabaidagai suertatzen diren hainbat puntu ere. Ahaztu gabe, bestalde, zoru partekatu horretatik —pixka bat edo nahikoa— aldentzen diren diskurtsoak ere badaudela. (Martínez de Luna, Erize, Akizu, Etxaniz eta Elizagarate, 2016: 134)

4.2 Globalizazioaren eragina

Harreman globalizatuetan *lingua franca* funtzioa betetzen duten hizkuntzek leku garrantzitsua dute egungo gizartean, eta horren eraginez eleaniztasunaren paradigma erabat indartu eta zabaldu da.

Horren adibide ugari aurki daiteke nonahi eta horietako bat Karin van der Worp, Jasone Cenoz eta Durk Gorter-ren eskutik iritsi zaigu, *From bilingualism to multilingualism in the workplace: the case of the Basque Autonomous Community* izeneko artikulua bitartez. Lan hori ikerlan horretan aztertu da nolako rola betetzen duen eleaniztasunak nazioarte mailan diharduten euskal enpresetako profesionalen kasuan, hemen bi hizkuntza ofizialak daudela aintzat hartuz: “*What is the role of multilingualism for*

professionals working in internationally operating companies in a bilingual region?" (van der Worp and at., 2016: 10-11). Jardun ekonomikorako hizkuntzek duten garrantzia Europako erakundeek ozenki aldarrikatzen dutela dokumentatu ondoren, euskal enpresetako lagin baten egoera aztertzen da. Ondorioetan, euskarari zein ingelesari dagokienez, hizkuntza-egoera egokira iristeko dauden mugak azpimarratzen dira; urruti gaude bertako bi hizkuntza ofizialen arteko oreka lortzetik zein *lingua franca* funtzioaren premia ongi asebetetzetik.

Gizartea ere jabetu da, egoera globalizatuan *lingua franca* funtzioa betetzen duten hizkuntzen ezagutzaren beharraz. Horren erakusle da Prospekzio Soziologikoen Kabineteak (2017: 1) egindako inkestan jaso diren emaitzak. Galdera, hauxe zen: *Zure iritiz, gaur egun, atzerriko hizkuntzak ezagutzeak zer garrantzi du: handia, nahikoa, txikia edo batere ez? kontuan izan atzerriko hizkuntzak aipatzean euskara edo gaztelania ez direnez ari garela*. Jasotako erantzunak hauek dira: *Garrantzia handia* duela %73k erantzun dute eta *garrantzia nahikoa* %22k; alegia, guztira %95k berresten du atzerriko hizkuntzen beharra.

Arestian aipatu den EGOD egitasmoak, EAEko umeek atzerriko hizkuntzak ez ezik euskara eta gaztelania ere jakitearen garrantzia agerian jartzen digu: *Haurrek euskara/ gaztelania/ ingelesa jakitearen garrantziek biltzen dituzten adostasunak (guztiz ados gehi nahikoa ados) %93, %95 eta %96* dira hiru hizkuntza horientzat, hurrenez hurren. ((Martínez de Luna, Erize, Akizu, Etxaniz eta Elizagarate, 2016: 395 [eranskina]).

Datuek argi uzten dute gizarteak bere egiten duela eleaniztasunaren eredu, idealiki behinik behin, non bertako hizkuntza ofizialen zein atzerrikoen ezagutza bermatu beharko litzatekeen.

4.3 Immigrazioaren hizkuntza-ekarpena

EUSTATen arabera, EAEn, *gaztelania hutsa ez diren beste etxeko hizkuntza-erabileraren* proportzioa %23,3koa zen 2011n. (EUSTAT). Proportzio hori horrela banatzen zen: %13,7 *euskara hutsez*; %7,5 *euskara eta gaztelania, bata zein bestea*; %2,1 beste hizkuntzaren bat. Azken datu hori, halako lau hazi da azken 20 urtean, 1991n %0,5ekoa zen eta.

Euskara eta gaztelania ez diren *beste hizkuntza* horien zenbatekoa apala izanagatik, kualitatiboki oso aberatsa da. Adibidez, *Ikuspegi Behatokiak* eta *Unesco Etxeak*, 2007an, burutu zuten ikerketan 100 bat hizkuntza ezberdin aurkitu zituzten Hego Euskal Herrian, 66 nazionalitatetako etorkinen lehen-hizkuntza gisa. Gainera, kopuru horretan ez ziren sartu Eu-

**Harreman
globalizatueta
lingua franca
funtzioko
hizkuntzek leku
garrantzitsua
dute, eta horren
eraginez
eleaniztasunaren
paradigma erabat
indartu eta
zabaldu da.**

Euskara eta gaztelania ez diren beste hizkuntza horien zenbatekoa apala izanagatik, kualitatiboki oso aberatsa da. Adibidez, Ikuspegi Behatokiak eta Unesco Etxeak, 2007an, burutu zuten ikerketan 100 bat hizkuntza ezberdin aurkitu zituzten Hego Euskal Herrian.

ropakoak ere diren hizkuntzak (gaztelania, portuguesa, frantsesa eta ingelesa). (Uranga, Aierdi, Idiazabal, Amorrortu, Barreña eta Ortega, 2008: 16). Immigrazioak ekarritako aberastasun linguistikoa ez da ahuntzaren gauerdiko eztula.

Nolakoa da hizkuntza-ekarpen horri ematen diogun erantzuna? Joseba Sarrionandiak diosku lau direla immigranteek izan ditzaketen jokabideak harrera-gizartearekiko: *asimilazioa, integrazioa, bereizketa* eta *marjinazioa*:

Asimilazioa, sorterriko kultura baztertu eta harrera egiten dion gizartean bete betean sartu. Integrazioa, datorreneko kulturari eutsi eta berrian ere parte hartu, bikulturalismoa. Bereizketa, harrerako gizartearekin harremanik sortu nahi ez izatea, sorterrikoekin jarraituz. Marjinazioa, bai harrera gizarteko bai sorterriko kultura identitatearekiko arbuioa eta distantzia.

Integrazioarena juzgatzen da bidezkoen elkarbizitzaren eta kultura-aniztasunaren balioak aintzat harturik. Baina integrazioa, bikulturalismoa den aldetik, ez da immigranteen arazoa bakarrik.

Euskal Herrian bizi den arrifi batek, Khlid Amzirrek, integrazioa esaten denean asimilazioa disimulatu nahi izaten dela ohartarazten zuen... (Sarrionandia, 2010: 486-487).

Etorkinek gurera ekarritako hizkuntzen kasuan, *benetako integrazioarantz* ala *ezkutuko asimilaziorantz* jotzen ari ote garen argitu beharko dugu. Desiragarriena omen den integrazioak nolabaiteko kultura-artekotasuna eskatzen badu, pausoak eman beharko ditugu etorkinen kulturen eta hizkuntzen balioa aitortze aldera. Hasteko, zenbait galderari erantzun beharko diegu.

Lehenengo galdera: Gurera iritsi berri direnen hizkuntzen aitormenak ez lioke euskal gizarteari inolako onurarik ekarriko? Alegia, guretzat nahi duguna, ez da denontzat ona? Harrotasunez ikusten badugu Ameriketara joandako euskaldun batzuen ondorengoek euskara bizirik gordetzen dutela, guregana iritsi berri direnek beren hizkuntzekin beste horrenbeste egin dezatela gogo onez onartu beharko dugu. Areago, onartu ez ezik horrela egiten lagundu -aukerak eman- beharko genieke. Koherentzia hutsa.

Bigarren galdera: Bizirauteko aukera beren hizkuntzei emanez, ezberdinen arteko elkarbizitza ez litzateke erraztuko? Peter A. Kraus-ek dioen bezala, hizkuntzek funtzio instrumentala (komunikazioa) ez ezik, funtzio espresiboa ere bete ohi dute: norbanakoa, bere kultura, talde-loturak zein identitatea agerian jartzea (Kraus, 2007: 64). Gure bizilagun berrien hizkuntzen

aitortzak ezberdinen arteko enpatia areagotuko luke eta euskal gizarte integratuago bat ekarriko luke.

Hirugarren galdera: Aniztasuna balio unibertsal gisa ulertuz gero, ez al da eleaniztasuna ere mota bereko balioa? Bertako hizkuntza-aniztasuna babestuz, gizateria osoarena den kultura-ondarea bermatzen lagunduko genuke.

Laugarren eta azken galdera: Lurralde jakinetako hizkuntzak -eta kulturak- ondo menderatzen dituzten euskal herritar berriak ez lirateke mesedegarriak izango euskal ekonomiarentzat, nazio arteko harremanetan eta lehian? Hizkuntza atzerritarrek menderatzen dituzten horiek *enbaxadore* ezin egokiagoak lirateke gure enpresen ordezkari/teknikari gisa, hizkuntza horiek hitz egiten diren lurraldeetan. Lehiatzeko balio erantsia litzateke gure enpresentzat lekuan lekuko hizkuntzak eta kulturak menperatzea.

Aurrekoak ikusita, bat egiten dugu Xabier Aierdik dioenarekin: “*Programa integrala eskatzen du immigrazio eta euskararen arteko harremanak, mugimendu batean bi helburu betetzeko: gizarte-inklusioa eta hizkuntzarena ere.*” (Aierdi, 2014: 530). Ikuspegi integral horrek eleaniztasunetik abiatu behar duela-koan gaude.

5. ONDORIOAK ETA HAUSNARKETAK

I

5.1 Gure egoera eleaniztasunetik ulertu beharra

Mota bateko eta besteko arrazoiek erakusten digute Euskal Herriko hizkuntzen arlora hurbiltzeko, *eleaniztasunaren* ikuspegia egokiagoa dela *elebakartasunaren* baino. Garai berriak planteamendu berritua eskatzen du, eta *elebakartasunaren* paradigma gáinditzea helburu zuen *elebitasun ofiziale*tik harago joan beharra dago, gaur egun. Garaian garaiko ikuspegia, ezinbestean. Zergatik? Zertarako? Besteak beste, euskararen aldeko estrategia egokia diseinatu ahal izateko.

Duela hamarkada bat Uringa eta enparauek (2008: 36) zioten bezala, gurean bat egiten dute hainbat hizkuntza-komunitatek: hizkuntza-gehiengo batek (gaztelaniak Hegoaldean eta frantsesak Iparraldean), gutxiengo nazional batek (euskararenak) eta immigranteen hizkuntza-komunitatek (ehun hizkuntza ezberdin baino gehiagokoek). Guk beste multzo bat gehituko dugu, Laakso eta bere lankideek (2014: 11-17) aipatzen duten bezala: globalizazioak bultzatzen duen *lingua franca* funtzioari erantzuten dioten hizkuntzena. Azken multzo horretako hizkuntzei -batez ere inge-

Etorkinek gurera ekarritako hizkuntzen kasuan, benetako integratzaile ezkutuko asimilazioaren jotzen ari ote garen argitu beharko dugu.

**Lehiatzeko balio
erantsia litzateke
gure enpresentzat
lekuan lekuko
hizkuntzak eta
kulturak
menperatzea.**

lesari-, nazioarteko komunikaziorako duten balio pragmatikoa ez ezik, *cool* izaera ere atxikitzen die gure gizarteak, horrek -gazteengan bereziki- pizten dituen lilura zein eta erakargarritasunarekin.

Lingua franca funtzioa betetzen duen multzo horren premia partekatzen dute aurreko hiru multzoetako kide ugarik -euskaltzale asko barne-, eta teorian *neutroa* litzateke euskararekiko. Baina, praktikan, egoera gutxiagotutik irteteko euskarak behar dituen ahalegin, denbora eta baliabide gehigarriak, osorik edo partzialki, *lingua franca*ren batetan trebatzerantz bidera litezke euskararen kaltetan. Hala ere, *lingua franca* baten (edo gehiagoren) premiari ezin diogu muzin egin, eta giro euskaltzaleetan ere lehentasuna eta pisu handiagoa (denbora, baliabideak...) zeini eman behar zaion izan liteke -edo dagoeneko bada- arazo: euskarari ala *lingua franca* delakoari?

“Basque faces new challenges due to the increasing contact with different languages, and this new situation is often felt as threatening for Basque.” (Leonet eta al., 2017: 218)

Baina, euskara ez da Europan mehatxu horren pean dagoen hizkuntza bakarra, eta egoera gutxituan dauden gainerakoekin partekatzen du arazo bera:

When it comes to resources and the motivation for and legitimation of language learning, minority languages can suddenly find themselves competing with international, useful vehicular languages in a very uneven match... (Laakso eta al., 2016: 21)

Horrezaz gain, arestian Laakso eta bere kideen (2016: 3) eskutik Europarako jaso bezala, hemen ere *eleaniztasunaren* onarpena hizkuntza nagusiak ezagutzera muga liteke; alegia, *eleaniztasunaz* hitz egitean batzuek soilik Estatu-hizkuntza eta *lingua franca* delakoa izango lukete buruan, beste bi multzoetakoez ahaztuta.

Bestalde, *elebakartasunaren* paradigmatik *eleaniztasunera* igaro izan arren, lehenbizikoaren eragina nabaria izan daiteke oraindik. Adibidez, Europako *eleaniztasuna* onartua izaten den testuinguruetan ere, praxian *elebakartasunaren* itzala agerikoa omen da: “*Purportedly multilingual policies often remain at the level of parallel monolingualisms, implicitly confirming the monolingual bias.*” (Laakso, 2016: 205). Ildo beretik, Ofelia García (2009: 157) diosku hezkuntza *eleaniztasunaren* inguruko gogoetak ere ilunduta daudela, *elebakartasunaren* ikuspegi mendebaldarrak hezkuntza *elebidu*-nean duen eraginagatik. Egile horrek dioenez, heziketa *eleanitzak* bera-

riazko bideak garatu behar ditu: hizkuntzen irakaskuntzarako eta alfabetizaziorako, baita osagarritasun funtzionala hizkuntza jardunean gauzatzeko ere.

Mehatxu mota berri horiek ez dira eskola-eremura mugatzen, gizarte osora zabaltzen baitira. Hortaz, eleaniztasunaren onarpena orokortuko balitz ere, oraindik oso posible litzateke -arrazoi ezberdinak direla medio-euskarak gizarte gehiengoarengandik behar besteko babesik ez jasotzea. Horrela gertatuz gero, zaila baino zailagoa izango luke euskarak gure gizartean hizkuntza erreferentziala izatera iristea.

Hortaz, batetik, ez dago egungo *hizkuntza-egoera eleanitza elebakartasunaren* paradigmatik kudeatzerik, ezta modu egokian indarrean dugun eskema elebidunetik ere. Bestetik, *eleaniztasuna* gizarteak onartua izan arren, euskara maila gutxiagotuan gelditzeko arriskuak bertan bere horretan dirau. Badago muga horiek guztiak ekiditeko aukerarik?

5.2 Eleaniztasuna kudeatzeko estrategia

Hizkuntza-komunitate askotako egoerak ongi kudeatu ezean gatazka-tsuak izan daitezke, elkarren arteko mesfidantzaren sorburua direlako. Konfrontazioak hizkuntza-komunitateak elkarrengandik urrunduko litzuzke, eta gizartearen gehiengoa euskarara biltzeko aukera lurrunduko litzateke. Arrisku hori ekiditeko, batetik, oreka sozial eta politikoa behar direla gogorarazten digute Urangak eta bere kideek eta, bestetik, kudeaketa kultural jantzia eta orekatua baliatzea proposatzen dute (Uringa *et al.*, 2008: 36). Nolako kudeaketa, baina? Hasteko esan, errealitatea aldatu ahal izateko gorabehera guztien irakurketa eta interpretazio zuzena egitea ezinbesteko baldintza dela.

Ez dugu aurrera egingo euskara eta hizkuntza hegemonikoa (gaztelania edo frantsesa) elkarren kontra jarritz, gehiengo erdaldunak bere hizkuntzaren aldeko hautua eginez euskara baztertuko lukeelako:

Sektore aurkariak erakartzeko logika etniko hau [abertzaletasuna vs. espainol-tasuna] apurtu eta ordezkotatu behar da, bestela ezagutzaren hazkundearen sabaia nabarmenagoa izango da... (Aierdi, 2014: 533, 534)

Ez ditugu beste komunitateetako hiztunak -etorkin berriak- euskararantz erakarriko, beraien hizkuntzak baztertuz. Ezberdinen arteko integrazioak, asimilazio eskema gaindituz, aldebiko egokitzapena eskatzen du: etorkinen zein harrera-gizartearen aldetik. Norabide horretan euskal gizarteak ahalegin bat egin ezean, gogo gutxi piztuko zaie etorkinei ere gure hiz-

Europako eleaniztasuna onartua den testuinguruetan ere, praxian elebakartasunaren itzala agerikoa omen da.

Eguno hizkuntza-aniztasuna ezin da elebakartasunaren paradigmatik kudeatzerik, ezta modu egokian indarrean dugun eskema elebidunetik ere... Euskara maila gutxiagotuan gelditzeko arriskuak bertan bere horretan dirau.

Gure aukera da hizkuntza guztiek balioak dituztela aldarrikatuz, hizkuntza-premiak eta planteamendak dinamika bakarrera biltzea. Eleaniztasunaren paradigma baliatu dezakegu euskaltasun berri baten heldulekuak sortzeko.

kuntzarekin bat egiteko. Elkarrekiko enpatia pizteko, guk eman behar dugu lehenengo pausoa.

Ez ditugu *lingua franca* bat -ingelese edo- lehentasun gisa ikusten dutenak euskarara bilduko, zilegi duten interes hori gure hizkuntzaren kontra doala argudiatzen badugu. *Lingua franca* funtzioa betetzen duten hizkuntzak beharrezkoak zaizkigu, gure hizkuntza-komunitatea edozein delarik ere. Dimentsio pragmatiko hutsetik harago ere, ingelesaren irudi *cool* edo erakargarri hedatuak euskararekiko lehentasuna eta atxikimendua ahuldu litzakeen arren, ezin zaio uko egin ebidentzia horri. Euskara hizkuntza arrotz horien aurkari gisa aurkeztuz gero, gure hizkuntzaz kontrako erreakzioa piztu liteke beste horiei atxikimendu handia dieten sektore batzuegan.

Gure aukera hau da: hizkuntza guztiek mota bateko edo besteko balioak dituztela aldarrikatuz, hizkuntza-premiak eta -planteamendu guztiak dinamika bakarrera biltzea. Tirabirak tirabira, horrela eginez eta bizikidetzaren harmoniatsua bilatuz, euskararen ardua ere denok partekatu beharreko zerbait litzateke. *Eleaniztasunaren paradigma baliatu dezakegu euskaltasun berri baten heldulekuak sortzeko.* Alegia, modu egokian kudeatutako *eleaniztasunak* berak euskararen alde joka lezake.

Hala ere, argi eduki behar da *eleaniztasunaren* aldeko apustua ez dela soilik euskara aurrera ateratzeko planteamendu estrategikoa, askoz gehiago baizik. Beste bi helduleku diskurtsibo garrantzitsuak ere baditu, gutxienez. Alde batetik, balio filosofiko gisa, (*ele*)*aniztasuna* zaindu beharreko gizateriaren ondare kulturala da. Beste aldetik, *multilinguismoa* eta *plurilinguismoa* bete-betean sartzen direla Europako diseinuaren baitan. Laburbilduz, *eleaniztasunak* badu oinarri etikoa ere, batetik, eta Europako bulkada (formala), bestetik. Bi-biak, hain zuzen, lagungarri gerta daitezke euskarari buruzko planteamendu estrategikoa indartzeko.

5.3 Euskalgintza eleaniztasunaren aitzindari

Eleaniztasuna ulertzeko eta kudeatzeko modua euskararen aldekoa izan dadin, euskaltzetasunak gidatua izan beharko du. Paradoxikoa lirudike, dudarik gabe, baina heterodoxiatik eraiki beharko dugu euskararen funtsa. Arnasguneak guztiz garrantzitsuak izanagatik, batez ere giro urbanoan dago aurrera egiteko erronka:

Euskarak hiria irabazteko anbibalentzia ugariko prozesuetan aritu beharko du eta gorabehera askorekin sortzen ari zaio berreskurapenaren prozesua gidatu eta lideratu dezakeen subjektu sozial indartsu bat. (Aierdi, 2014: 538)

Ohiko eskemekin apurtu beharra zenbait arlotatik azpimarratu da; adibidez, hezkuntza mundutik. Horrela, Euskal Herriko hezkuntza jomuga duten zenbait ikertzailek azaldu dute euskararen inguruan dagoen kezka, eta hori *translanguaging* kontzeptuaren eskutik bideratzea proposatu dute:

Basque-medium education has been traditionally based on an ideology of isolation and language separation to protect the minority language. (...)

...the traditional ideologies of language separation at school have been questioned, and translanguaging provides new opportunities for multilinguals. (...) (translanguaging) is based on focus on multilingualism, an approach that goes against the “two solitudes” and is based on three dimensions: the multilingual speaker, the whole linguistic repertoire, and the social context (see Cenoz & Gorter, 2011, 2014).

They intend to offer guidance for future educational projects and research that seek to break with pre-established monolingual ideologies and that at the same time face the challenge of revitalizing and promoting a minority language in a multilingual context. (Leonet et al., 2017: 218, 219, 225)

Horregatik guztiagatik, *eleaniztasunaren* bidea euskalgintzak modu egokian diseinatu eta kudeatuz gero, euskararen biziraupen duina eskuratzea erraztu liteke zertxobait. Hau da, jardun inklusiboa baliatuz, beste hizkuntzez interesa edota kezka duten sektore sozialei bidea markatu behar die euskara ardatz izan nahi duen munduak. Hasteko, beste horien ikuspegiaren balioa eta legitimotasuna onartuz, Sarrionandiak dioen bezala:

Ez da elkar errekonozitu gabe egiten elkarrekiko bizimodurik. Ezagutu egin behar da errespetatu ahal izateko. (...) Elkartasunaz, munduan kultura asko daudela eta denak norberarenak bezain errespetagarriak direla ere ikasi behar da. Norberaren kultura eta beste batzuen ezagutzen duenak hobeto baloratu ahal izango ditu giza kondizioaren aniztasuna eta segurantzaren eza. Libreagoa ere izango da, aukeratzeko bide gehiago izango dituelako.” (Sarrionandia, 2010: 486-487)

Hurrengo pausoa litzateke estrategia egoki baten funtsa euskalgintzatik pentsatzea, *eleaniztasunaren* baliotik abiatuz. Izan ere, hizkuntzen ikuspegi jasangarriak euskararen mesedetan joka dezake, Albert Bastardas-ek horretarako proposatu dituen bost gako-ideiei jarraituz gero: (Bastardas, 2015: 16-17):

1. Estatuko eta nazioarte mailako hizkuntzen gehiegizko erabilera murgatzea, hizkuntzen berdintasuna bilatze aldera.

***Eleaniztasuna
ulertzeko eta
kudeatzeko
modua
euskararen
aldekoa izan
dadin,
euskaltzaletasun
ak gidatua izan
beharko du...
Heterodoxiatik
eraiki beharko
dugu euskararen
funtsa.
Arnasguneak
guztiz
garrantzitsuak
izanagatik, batez
ere giro
urbanoan dago
aurrera egiteko
erronka.***

**Hurrengo pausoa
litzateke
estrategia egoki
baten funtsa
euskalgintzatik
pentsatzea,
eleaniztasunaren
baliotik
abiatuz...
Hizkuntzen
ikuspegi
jasangarriak
euskararen
mesedetan joka
dezake.**

2. Hizkuntza-komunitate menderatuen auto-irudia eta duintasun maila igotzea.
3. Talde menderatuak ahalduntzea laguntzea, beren komunikazio eremuak zein erabilera publikoak kudeatu ditzaten.
4. Komunikazio-funtzioak banatu, meneko egoeran dauden hizkuntzei funtzio eskusibo eta lehentasun batzuk esleitzea.
5. Hizkuntza jasangarritasunaren garrantziaz gobernuak, enpresak, eta gizarteak kontzientziatzea, beraien erabakietan eragin soziolinguistikoa ere aintzat har dezaten.

Gainera, ezin da ahaztu euskal gizartetik jasotako datuek argi erakutsi dutela *eleaniztasuna*, onarpen zabaletik harago, premia ere badela. Bide horretatik jarraitzekotan, beste galdera bat egin beharko genuke: *Euskararen biziberritzea zein biziraupen duina eleaniztasunaren paradigmaren baitan ulertuz gero, Euskal Herriko hizkuntza-politikek eta -plangintzek ez lukete jomuga, euskara soilaren ordeztu, eleaniztasuna eduki beharko?* ●

BIBLIOGRAFIA ETA ERREFERENTZIAK

- Aierdi, X. (2014). Hizkuntza praktikak hiri mundu eta mundu hirietan: Anbibalentziaren presentzia. *Euskera* 59-2 (503-544).
- Bastardas, A. (2015). Diversidade, contato e ecologia linguística: uma aproximação a partir da complexidade sociocognitiva. *Ecolinguística: revista brasileira de ecologia e linguagem*. V. 01, n.02, 2015. (eco-rebel). (03-18).
- Eusko Jaurlaritz (Hizkuntza Politikarako Sailburuordetza), Nafarroako Gobernu (Euskarabidea) eta Euskararen Erakunde Publikoa (2017). *VI. Inkesta Soziolinguistikoa. Euskararen eremu osoa*. (argitaratze bidean).
- García, O. (2009). *Bilingual education in the 21st century. A global perspective*. Malden, MA. Blackwell.
- Kraus, A. P. (2007). Intercultural recognition and linguistic diversity in Europe. In D. Castiglione eta C. Longman (Arg.): *The language question in Europa and diverse societies*. Oxford (61-80).
- Laakso, J., Sarhimaa, A., Spiliopoulou, S., Toivanen, R. (2016). *Towards openly multilingual policies and practices: Assessing minority language maintenance across Europe*. Bristol/ Buffalo. Multilingual Matters.
- Leonet, O., Cenoz, J. eta Gorter, D. (2017). Challenging Minority Language Isolation: Translanguaging in a Trilingual School in the Basque Country, *Journal of Language, Identity & Education* 16: 4 (216-227), DOI: 10.1080/15348458.2017.1328281
- Martínez de Luna, I., Erize, X., Akizu, B., Etxaniz, J. eta Elizagarate, A. (2016). Euskararen Gaineko Oinarrizko Diskurtsoen lanketa: EGOD egitasmoa. Vitoria-Gasteiz. Eusko Jaurlaritz.

- Martínez de Luna, I. (2013). Euskarak duen Framing Berri baten premia asetzeko proposamena. *BAT Soziolinguistika aldizkaria* 86 (13-83).
- Martínez de Luna, I., Suberbiola, P., eta Basurto, A. (2009). *Ikasleen eskola giroko hizkuntza erabileraren azterketa*. Vitoria-Gasteiz. Eusko Jaurlaritza.
- Moreno Cabrera, J. C. (2008). *El nacionalismo lingüístico. Una ideología destructiva*. Barcelona. Península.
- Ruiz Bikandi, U. (2012). El plurilingüismo visto desde los documentos europeos. Una mirada crítica. *Textos de Didáctica de la Lengua y de la Literatura* 60: 65-76.
- Rodriguez, T. (2017). Ziklo bat amaitu al da?. *Jakin* 218: 133-138.
- Sarrionandia, J. (2010). *Moroak gara behelaino artean?*. Iruñea. Pamiela.
- Uranga, B., Aierdi, X., Idiazabal, I., Amorrortu, E., Barreña, A. eta Ortega, A. (2008). *Hizkuntzak eta immigrazioa / Lenguas e Inmigración*. Bilbo. Ikuspegi Immigrazioaren Euskal Behatokia/ Unesco Etxea.
- van der Worp, K., Cenoz, J. eta Gorter, D. (2016). From bilingualism to multilingualism in the workplace: the case of the Basque Autonomous Community. In: Sinfree B. Makoni (Ed.): *Language Policy*. Springer.